

УДК 347.995:94(497.5)"1945"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.2.gra.243-277>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 26. 5. 2023.

Прихваћен/Accepted: 13. 7. 2023.

Martina GRAHEK RAVANČIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

martina@isp.hr

Organizacija, zadaci i rad narodnih okružnih sudova u Hrvatskoj 1945.*

Apstrakt: U radu se analiziraju osnivanje, zadaci i rad narodnih okružnih sudova u Hrvatskoj u neposrednom poraću. Njihovo djelovanje sagledava se u kontekstu okolnosti, ponajprije u vremenu organiziranja pravno-normativnog okvira nove države. Kroz rad ovih sudova ogleda se važnost pravnog sustava, zakonitosti i legaliteta poretka koji je bio u nastajanju. Narodni okružni sudovi u svom radu bili su upućeni i na ostale organe vlasti, ponajprije javne tužitelje i OZN-u, pa se kroz analizu njihovog rada može sagledati i djelovanje srodnih institucija u poslijeratnoj Hrvatskoj.

Ključne reči: sudovi, organizacija, rad, Hrvatska, Jugoslavija, 1945.

Uvod

U drugoj polovici 1944. komunisti su započeli pripreme za preuzimanje vlasti na području Hrvatske. Komunistička partija (KP) bila je svjesna važnosti pravosudnog sustava. Novi zakoni osiguravali su legalitet, ali i legitimitet novog poretka. Propagirane vrijednosti trebalo je očuvati bez obzira na posljedice i bez ikakve mogućnosti povratka „na staro“. Glavno obilježje sudova bilo je da potječu iz naroda. U vremenu kada se zakonodavni okvir tek stvarao zanimljivo je sagledati rad okružnih narodnih sudova u Hrvatskoj u vremenu kada se zakonodavni okvir tek stvarao. Njihov zadatak bio je osuditi krivce, osigurati pravdu, ali prije svega osigurati i zaštititi državu i njezin poredak. Za

* Rad je nastao u sklopu projekta „Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća – WarVic (IP-2019-04-6673)“, financiranog od strane Hrvatske zaklade za znanost.

vrijeme trajanja ratnih operacija ulogu sudovanja vrše Narodnooslobodilački odbori (NOO). Tada još ne postoji stalni sastav suda, a predsjednik suda je sekretar NOO-a.¹ Krajem 1943, prema Uputstvu Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), ustrojena je jedinstvena forma narodnom sudstvu. Za pravosudna pitanja pokrenut je posebni odjel i sud. Predsjednik suda bio je i pročelnik navedenog odjela. U narodne sudove uvode se tajnici pravnici. S teritorijalnim širenjem i sve većim potrebama, krajem 1944. dolazi do izdvajanja sudova iz NOO-a. Sudovi su izborni i zborni, te neovisni u donošenju odluka.² Predviđeni su mjesni, kotarski, okružni i oblasni sudovi, te zemaljski sud Hrvatske.³ Sudili su u vijeću od tri člana, a biran je i veći broj prisjednika. Postupak pri sudovima bio je brz i bez „izlišnih formalnosti“. „Cilj mu je da se utvrdi materijalna istina i nađe rješenje koje odgovara osjećaju i pravednosti, a u skladu s interesima naroda i Narodno-oslobodilačke Borbe“.⁴ Planirana reorganizacija sudstva odvija se početkom 1945, dok ratne operacije još traju, a Dalmacija u kojoj je vlast uspostavljena bori se s glađu i prevelikom birokratizacijom. Pozitivnu ocjenu dobili su sudovi s područja Like, Korduna, Banije i Gorskog kotara. Smatralo se kako je sudovanje uspješnije tamo gdje su i borbe bile oštrije.⁵ Slikovit je i osvrt javnog tužitelja Hrvatske Jakova Blaževića koji napominje: „Kada su operativne jedinice ušle u Zagreb nije bilo nikakve pljačke u gradu. Kada su operativne jedinice napustile grad i kada su u grad došle ostale naše organizacije na čelu sa OZN-om, tek tada nastala je pljačka u gradu na sve strane. Nastalo je masovno hapšenje i nestajanje mnogih lica.“⁶

1 Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 49, Ministarstvo pravosuđa FNRJ (MP FNRJ), kut. 1, 62–401, br. 195/45, 11. siječnja 1945; Nada Kisić Kolanović, „Neki aspekti razvoja prava na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1943–1945. godine. U povodu 45. godišnjice ZAVNOH-a“, *Časopis za suvremenu povijest* 3/1987, 5.

2 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 62–402, br. 195/45, 11. siječnja 1945.

3 Ferdo Čulinović, „Izgradnja novog jugoslavenskog sudstva u tečaju oslobodilačkog rata: (prilog sakupljanju građe za historiju narodne vlasti u Jugoslaviji)“, *Istorijsko-pravni zbornik* 1/1949, 5.

4 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 62–411, br. 195/45, 11. siječnja 1945; Милош Гојковић, *Историја југословенског војног правосуђа*, (Београд: Војска, 1999), 127–129; Леон Гершкович, *Документи о развоју народне власти*, (Београд: Одбор за објављивање предавања на Правном факултету, 1946), 1.

5 Hrvatski državni arhiv (HDA), fond 290, Ministarstvo pravosuđa Narodne Republike Hrvatske (MP NRH), kut. 20, godišnji izvještaj povjerenika pravosuđa ZAVNOH-a za 1944, br. 200/45, 11. siječnja 1945.

6 AJ, fond 507, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), X, I/3, br. 237/45.

Stvaranje pravno-normativnog okvira

Za početak rada sudova bilo je važno osigurati normativni okvir. Ministarstvo pravosuđa zatražilo je krajem 1944. od ZAVNOH-a očitovanje o donošenju Odluke o uređenju sudova. To ministarstvo je predložilo da se odluka donese u obliku okvirnih propisa. Takva sugestija temeljila se na informacijama dobivenim „s terena“. Zakonske odluke trebale su biti „više direktivnog karaktera“ i jedinstvene za cijelo područje federativne Jugoslavije.⁷ Napomenuto je kako se kod „zadaca sudstva“ trebaju uopšteno navoditi zadaci i kako treba apostrofirati „zaštitu tekovina Narodnooslobodilačke borbe i zaštitu poretka na njemu osnovanog, a tek onda zaštitu interesa pojedinih građana“.⁸ Problem pravnog kontinuiteta riješen je 3. veljače 1945. Odlukom Antifašističkoga vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), kojom su propisi doneseni za vrijeme okupacije proglašeni nevažećima, a propisi doneseni prije 6. travnja 1941. izgubili su pravnu snagu ako su bili u suprotnosti s tekovinama NOB-a i novim propisima.⁹

Prvih mjeseci nakon rata, Uredba o vojnim sudovima VŠ NOV i POJ od 24. svibnja 1944. bila je jedini kaznenopravni temelj za suđenja koja su u vojnim i civilnim predmetima vodili vojni sudovi.¹⁰ Dana 23. travnja 1945.

7 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 5A-8, 11. ožujka 1945; *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1944 (Od 10. svibnja do 31. prosinca)*, ur. Hodimir Sirotković, (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1975), 279–291.

8 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 5A-32, 16. ožujka 1945; Ferdo Čulinović, Leo Geršković, „Smjernice našeg zakonodavstva“, *Spomenica Prvog kongresa pravnika antifašista Hrvatske, Glina 12. – 14. kolovoza 1944*, Zbornik radova, ur. Hodimir Sirotković, (Zagreb: Savez društva pravnika Hrvatske, 1974), 179.

9 AJ, MP FNRJ, kut. 2, oznaka 1, 2-657 do 2-660; *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 4, 13. 2. 1945; ZAVNOH. *Zbornik 1945*, 472; Rudolf Legradić, Mirko Besarović, *Narodni sudovi i javno tužništvo u novoj Jugoslaviji*, (Beograd: Udruženje pravnik FNRJ, 1948), 35; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, (Zagreb: Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2006), 153.

10 *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom II, knj. 13: *Dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije*, ur. Milovan Dželebdžić, (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1982), 174–185; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, prir. Zdravko Dizdar i dr., (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005), 35–42; Marko Kalodera, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986), 13–17; Makso Šnuderl, *Materialno kazensko pravo v Narodnoosvobodilni vojni Slovenije*, (Ljubljana: Novi svet, 1947), 6–9; Josip Jurčević, Katica Ivanda, „Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća“, *Društvena istraživanja* 4-5/2006, 912 (bilj. 60).

prihvaćen je i Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, koji je vrlo široko tumačio pojam špekulacije. Kao višak određeno je sve što je stečeno preko zabilježenog stanja na dan 6. travnja 1941. Sva dobit iznad 25.000 dinara morala je biti oduzeta.¹¹ Prema zakonu, „ratni dobitnici” morali su se sami prijaviti, no učinkovitijom se pokazala denuncijacija. Provedba ovog zakona bila je vrlo detaljna i dovela je „do nesigurnosti građana”.¹²

Upravljanje narodnom imovinom regulirano je 9. lipnja 1945. Zakonom o konfiskaciji.¹³ On se temeljio na Odluci o upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile (donesena 21. studenoga 1944).¹⁴ U državno vlasništvo prešla je sva imovina Trećega rajha i njegovih državljana s područja Jugoslavije, sva imovina osoba njemačke narodnosti osim onih koji su se borili u NOB-u, sva imovina ratnih zločinaca i njihovih pomagača, kao i imovina osoba koje su presudom građanskih ili vojnih sudova bile osuđene na njezin gubitak. Zakonom o konfiskaciji nastojalo se otkloniti nejasnoće uočene pri provođenju konfiskacije. U javnosti on je opisan kao „vojno sudski akt, kazna koju imaju da podnesu svi narodni neprijatelji”.¹⁵ Postupak su pokretali Narodnooslobodilački odbori. Po presudama, konfiscirana imovina ulazila je u Narodnooslobodilački fond. Pri provođenju konfiskacije, osim dokazivanja krivnje, ključni element bili su politički i gospodarski ciljevi KP. O karakteru ove inicijative rečeno je: „Te konfiskacije imale su i imaju, bez sumnje, svoj revolucionarni značaj i klasnu pozadinu”. Oduzimanjem imovine nastojalo se stvoriti besklasno društvo s gospodarski ovisnim pojedincima.¹⁶

Prijelaz na redovno sudstvo označilo je prihvaćanje Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države od 25. kolovoza 1945.¹⁷ Kaznenim djelom

11 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 36, 29. 5. 1945.

12 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 182; Наташа Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944 – 1950*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2009), 161–162.

13 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 40, 9. 6. 1945.

14 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 2, 6. 2. 1945; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, sv. 3: Zagreb i središnja Hrvatska, prir. Vladimir Geiger i dr., (Slavonski Brod, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2008), 497.

15 Božidar Novak, Vladimir Stopar, *Vjesnik jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske 1941. – 1945. (izbor – tom I)*, (Zagreb: Vjesnik, 1970), 421; Milko Mikola, „Povojne nasilne razlastitve premoženja v Sloveniji”, *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945 – 1990*, Zbornik radova, ur. Drago Jančar, (Ljubljana: Nova revija, 1998), 53–64.

16 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 178, 179, 183.

17 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 66, 1. 9. 1945.

smatrala se svaka radnja kojom se nastojalo oboriti ili ugroziti postojeće državno uređenje FNRJ, vanjska sigurnost ili tekovine oslobodilačkog rata. Ovaj Zakon temeljen je na sovjetskom kaznenom zakoniku te je kontrarevolucionarno kazneno djelo postalo glavni i opći delikt protiv države.¹⁸ Iako je prihvaćanje ovog zakona deklarativno značilo prelazak na redovno sudstvo, ono je u stvari Uredbu o vojnim sudovima sadržajno prilagodilo poslijeratnim prilikama, no osnova mu je i dalje odgovarala ratnom stanju, s naglaskom na mogućnost pobune protiv vlasti.¹⁹ Ovako je opisano trenutačno stanje pravnog sustava: „Naše se pravo nalazi u razvoju poput društvenih odnosa, koje ono reguliše. Ono je živo pravo koje se razvija prema razvijanju socijalnih odnosa, te njemu ne odgovara kruto i ukočeno tumačenje slova zakona. [...] naši zakoni su revolucionarni, ali samo tada i samo onda, kada u svojoj primjeni služe postignuću izgradnje naše države.“²⁰

Nadležni su bili svjesni koliko je važna sveobuhvatna kampanja o novim zakonima i stoga su bili u redovitom kontaktu s dnevnim novinama.²¹ Održana je i konferencija s predstavnicima Tanjuga, „da se ostvari raniji zaključak o objavljivanju naših zakona, te da se čim više iznose u novine članci o radu naših neprijatelja koji su izvedeni pred sud“.²² Smisao takve kampanje objašnjen je na sljedeći način: „U tim člancima nastojalo se je, - što je u većini slučajeva i uspjelo, - da se prikaže stvarni izdajnički rad optuženog, kao i umjesnost i opravdanost izrečene osude“.²³ Okružni narodni sud za Liku odr-

18 Ljubo Bavcon, *Kazneno-pravna zaštita države i njenog društvenog uređenja*, (Zagreb: Globus, 1988), 179; Jera Vodušek Starič, „Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu“, *Prispevski za novejšo zgodovino* 1/1992, 140; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 158.

19 Usp. Nada Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945. – 1952. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* 1/1992, 68.

20 HDA, fond 421, Javno tužilaštvo Socijalističke Republike Hrvatske (JT SRH), kut. 92, predmetni spisi, 1945, bb.

21 Katarina Spehnjak, „Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945. – 1952.“, *Časopis za suvremenu povijest* 2-3/1993, 168; Ana Jura, „Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista *Vjesnik*, svibanj – kolovoz 1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* 1/2012, 70–71; HDA, MP NRH, kut. 2, okružnice, 1945, Br. 2769/1945; HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 40/45, 10. srpnja 1945; HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 61/45, 11. srpnja 1945; HDA, JT SRH, kut. 91, opći spisi, 1945, bb.

22 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945; „Pravnici se upoznaju s organizacijom narodnog sudstva“, *Vjesnik*, 29. svibnja 1945, 5; „Podržavljenje neprijateljske imovine“, *Vjesnik*, 4. lipnja 1945, 4; „Protiv starih shvaćanja i birokratizma u narodnom sudstvu“, *Vjesnik*, 6. lipnja 1945, 3.

23 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 126/45, 23. kolovoza 1945.

žavao je izrazito posjećene „prosvjetne sastanke“ o primjeni novih zakona.²⁴ Stoga ne čudi tumačenje javnog tužitelja za grad Zagreb, Tomislava Hana, prema kome „odlučna, energična, pravilna, a u slučajevima potrebe i dramatična primjena zakona jest garancija brze obnove zemlje, što je sada nakon dobivenog rata najsvetiji zadatak svakoga građanina ove zemlje“.²⁵ Javni tužitelj dalje kaže kako mnogi smatraju „da je naša demokratičnost nešto što je izvan zakona ili mimo zakona, kao da naši zakoni nisu sredstva za očuvanje i uvađanje u život demokratskih tekovina“.²⁶ Stoga napominje kako je iznimno važno kroz svakodnevni rad pokazati suprotno.

Organizacija sudova

Onovremeno sudstvo bilo je podijeljeno na vojne sudove, redovne narodne sudove, i specijalne sudove poput sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Prema teritorijalnoj nadležnosti, redovni sudovi bili su podijeljeni na kotarske, okružne, vrhovne sudove federalnih jedinica te Vrhovni sud DFJ. Zakonom o uređenju narodnih sudova (donesen 26. kolovoza 1945.) utemeljena je organizacija okružnih sudova.²⁷ Nadležnost tih sudova protezala se na građanske i kaznene predmete, pri čemu se u kaznenim predmetima sudilo u vijeću. Okružni sudovi vršili su nadzor nad kotarskim sudovima. U prvom stupnju bili su nadležni za npr. kaznena djela protiv naroda i države, protiv službene dužnosti, protiv opće sigurnosti ljudi i imovine, kaznena djela protiv općenarodne imovine, špekulacije i sabotaze. U građanskim predmetima njihova je nadležnost obuhvaćala imovinsko-pravne sporove u kojima je jedna stranka bila država, državno poduzeće ili ustanova. Glavni zadatak sudova bio je zaštita „demokratskih tekovina NOB-a“, zatim zaštita prava i interesa ustanova i organizacija, te na kraju i zaštita prava pojedinaca.²⁸

Okružni sudovi organizirani su jednoobrazno, a njihovim radom rukovodio je predsjednik suda. On je sazivao sjednice, analizirao izvještaje o radu vijeća i upućivao ih višoj instanci. Prva izvješća iz veljače 1945. bilježe brojne organizacijske probleme. U Slavoniji se to odnosilo na preklapanje nadležno-

24 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 85/45, 18. srpnja 1945; Usp. *Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska*, 631.

25 Državni arhiv u Zagrebu (DAZG), fond 1216, Okružni narodni sud za grad Zagreb (ONS ZG), kut. 10, Su: 212/1945, 9. kolovoza 1945.

26 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945.

27 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 67, 4. 9. 1945; HDA, JT SRH, kut. 93, predmetni spisi, radni i stručni sastanci, 1945, bb.

28 Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema“, 62.

sti određenih sudova.²⁹ Zagrebačka oblast još nije uspjela organizirati sudove pa su sukladno tome izdane dodatne upute. Najbolje rezultate i dalje bilježe sudovi za Baniju, Liku, Kordun i Gorski kotar, koji se pridržavaju uputa. Najveće kritike upućivane su i opet na sudove u Dalmaciji koji su u svom djelovanju i dalje držali birokratsku formu.³⁰ U izvještaju Ministarstva pravosuđa za svibanj 1945. navodi se: „Vojne vlasti i odelenja OZNE, koja su zauzele sudske zgrade i inventar u mnogim mjestima se tako ponašaju, kao da će taj inventar ostati definitivno njihovo vlasništvo u cjelosti.“ Osim toga, „sve sudsko i administrativno činovništvo bivših okružnih i kotarskih sudova, stavljeno je na raspoloženje i otpočela je organizacija narodnih sudova po kotarima i okruzima iz temelja, kako je to bilo predviđeno“.³¹

Organizacija sudstva tekla je postepeno. Prema raspoloživim podacima, Okružni narodni sud za Karlovac postojao je i djelovao i prije preuzimanja vlasti. „Svi ovi sudovi imaju potrebno osoblje i pravnike kao sekretare, te njihov dosadašnji rad podpuno zadovoljava“.³² Okružni narodni sud za grad Zagreb počeo je s radom 9. lipnja 1945.³³ Nakon toga održana je konferencija s javnim tužiteljem na kojoj je istaknuto da se očekuje „ubrzanje postupaka, ubrzanje vijećanja, da se dolazi na raspravu spreman.“³⁴ Iz izvještaja koji su pristigli iz Slavonije proizlazi kako se „okružni narodni sudovi u Osijeku, Slavonskom Brodu, Novoj Gradišci te konačno Bjelovaru nalaze u stadiju formiranja.“ Također se navodi: „Valja primijetiti da su svi ovi sudovi imali već od ranije jedan dio osoblja koji je radio u narodnim sudovima.“³⁵ Iako su pohvale izrečene Sudu za Baniju, krajem lipnja javni tužitelj navodi kako okružni sudovi tog područja nisu birani u Narodnoj skupštini, te kako u većini mjesta nedostaje pravnik u sudovima.³⁶ S obzirom na navedene probleme, Ministarstvo pravosuđa je sredinom srpnja sazvalo savjetovanje sudaca Hrvatske, nakon čega je utvrđeno da su sudovi u cijeloj zemlji organizirani.³⁷ Krajem kolovoza na području Hrvatske bilo je 19 okružnih i 118 kotarskih sudo-

29 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 1072/45, 16. svibnja 1945.

30 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 62-421, br. 196/45, 6. ožujka 1945.

31 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 01481, 6. lipnja 1945.

32 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 51/45, 18. srpnja 1945.

33 „Sastavljeni narodni sudovi u Zagrebu”, *Vjesnik*, 10. lipnja 1945, 5.

34 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945.

35 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 01481, 6. lipnja 1945.

36 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 40/45, 19. srpnja 1945.

37 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 3133/45, 20. srpnja 1945.

va. U sudovima je bilo 125 sudaca stručnjaka i 88 sudaca nestručnjaka, 3.109 prisjednika i 172 tajnika.³⁸

Većina sudova bilježi porast broja slučajeva, pa su tako na području Banije zaprimili 70 kaznenih i građanskih predmeta, a broj predmeta svakim danom bivao je sve veći.³⁹ Na području Siska također je sve veći priliv zaduženja koji uzrokuje zaostajanje i česte nepravilnosti u radu.⁴⁰ Ilustracije radi, navodimo podatke dostupne za Okružni sud u Zagrebu, prema kojima je taj sud prije rata imao 14 do 16 istražitelja, a poslije rata je raspolagao sa samo osam zaposlenih. S druge strane, na godišnjoj razini taj sud je imao oko 7.200 do 7.500 predmeta (600 predmeta mjesečno), dok je „sada u cijelih 6 dana primljeno 663 predmeta, a u toku cijelog mjeseca preko 1.400 predmeta“.⁴¹ Jednako tako, Okružni sud u Varaždinu upozorava javnog tužitelja kako je njihovo kazneno odjeljenje primilo 900 kaznenih spisa iz vremena NDH koji im predstavljaju značajan problem, posebice s obzirom na osoblje s kojim raspoložu.⁴² Toga su bili svjesni i u Ministarstvu pravosuđa, koje navodi kako se cjelokupni rad u kolovozu sveo na popunjavanje manjka osoblja pri svim sudovima na području Hrvatske.⁴³ Naravno da je opterećenje sustava bilo neusporedivo s prethodnim godinama, i da su u postojećim uvjetima trpjeli kvaliteta i brzina rada. Tako primjerice Vrhovni sud Hrvatske upozorava Predsjedništvo Okružnog suda za grad Zagreb da se u sudskim zapisnicima „nailazi na rečenice koje se samo teško dadu razumjeti, a više puta se u opće ne mogu razumjeti“. Isti problem uočen je i u presudama i rješenjima. Upozoreno je kako: „[...] u razlozima presuda često se pojavljuju izvjesne tvrdnje, koje se odnose na neke navodne izjave stranaka za vrijeme rasprave, o kojim izjavama u raspravnim zapisnicima nema baš nikakva traga.“ Upravo zbog toga „nastaju protuslovlja između presude i sadržaja spisa“.⁴⁴ Nadležni često upozoravaju kako trebaju intervenirati po pitanju „ujednačavanja kažnjavanja u kaznenim predmetima kod sudova, da se ne pojave pogriješke, kakove se vide iz izvješća pomoćnika krivičnog odjela kod izricanja kazne“.⁴⁵ Ovaj problem nije bio rijetkost, no i nakon negodovanja na višim razinama u praksi nije puno napravljeno. Djelomično zbog nepoznavanja zakona, ali i zato jer su se kroz takvo različito tumačenje

38 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 62-438, br. 634/45, 23. kolovoza 1945.

39 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 40/45, 19. srpnja 1945.

40 Isto, 61/45, 15. kolovoza 1945.

41 Isto, 153/45, 7. srpnja 1945.

42 Isto, 153/45, 30. kolovoza 1945.

43 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 7165, 13. rujna 1945.

44 DAZG, ONS GZ, kut. 9, Su: 224/1945, 11. kolovoza 1945.

45 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945.

zakona ostvarivali drugi ciljevi, zacrtani u ideološkim i političkim agendama KP. Često se spominju i žalbe „protiv oslobađajuće ili blago odmjerene kazne“. U tom smislu najagilnija su nastojanja okružnih javnih tužitelja koji su u mjesecima nakon preuzimanja vlasti očito očekivali beskompromisni obračun s neprijateljima.⁴⁶ Najmanje pritužbi bilo je na presude u kaznenim predmetima Okružnog narodnog suda za Liku. Napominje se kako je ovaj okružni sud skoro sve pretrese održao „na licu mjesta u odnosnim selima radi jačeg političkog efekta i efikasnijeg djelovanja kazne u pravcu spriječavanja budućeg vršenja krivičnih djela“.⁴⁷ Zanimljivo je, na primer, kako se ističe da je „prirodno i politički oportuno“ održati zajedničko suđenje Frani Poliću iz Gospića pred Sudom za zaštitu nacionalne časti i Nikoli Tesliću pred Okružnim narodnim sudom. „Odlučeno je da se oba procesa održe isti dan, i to u velikoj Sali Radničkog doma, kako bi se dalo mogućnosti i najširoj javnosti da prisustvuje suđenju. Računa se na politički efekt, koji će kod narodnih masa imati izvođenje istoga dana pred narodni sud jednog Hrvata i jednog Srbina, čija su djela do duše po vanjskom izgledu različita, ali u svojoj biti i osnovi potpuno jednake prirode, oba naime zločini protiv osnovnih interesa naroda i tekovina Narodnooslobodilačke borbe, pa se njihovo povezivanje ukazuje kao prirodno i politički oportuno“.⁴⁸ S druge strane, javni tužitelj jasno napominje i što se ne čini uputnim raditi: „Pri tom izbjegnite svaki postupak koji može izazvati sumnju u nezavisnost suda; tako da na pr., nije potrebno da Javni tužioc prisustvuju vijećanju suda kod donošenja odluka“.⁴⁹ Iz ovih sugestija jasno je da je javni tužitelj bio u nadređenom položaju u odnosu na sudstvo. To ne čudi, no zadatak javnog tužitelja prije svega je političke prirode, pa se može zapitati kakva je uistinu nezavisnost suda pri izricanju presuda.

Organizacijske probleme bilježimo i kod Okružnog narodnog suda za Istru sa sjedištem u Labinu.⁵⁰ Prema dostupnim izvještajima, početkom rujna organizirani su svi sudovi u Istri, a nadležni nakon obilaska terena zaključuju kako su zadovoljni sa sastavom suda.⁵¹ Ipak, veći broj kasnijih dokumenata

46 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 31/45, 18. srpnja 1945; HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 112/45, 21. kolovoza 1945.

47 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 75/45, 1. kolovoza 1945; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, 212.

48 Državni arhiv u Gospiću (DAGS), fond 43, Sud za zaštitu nacionalne časti za okrug Liku – Gospić (SZNČ LG), kut. 2, K 48/45; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, 213.

49 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 106/45, 14. srpnja 1945.

50 Gordan Grzunov, „HR-DAPA-907 Okružni narodni sud za Istru (Tribunale del popolo per l'Istria) 1945/1949. [1950.] Sumarni inventar“, *Vjesnik Istarskog arhiva* 18/2011, 273.

51 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 347/45, 15. rujna 1945.

svjedoči kako je postojao problem s brojem uposlenog osoblja u ovom sudu, te s činjenicom da veliki dio njih nije prepoznao važnost postavljenog zadatka.⁵² Veliki problem predstavljalo je pitanje Vojne uprave u Rijeci, zbog kojeg je u tom gradu bilo nemoguće primjenjivati nove zakone. Toga su bili svjesni i u Beogradu, pa se na brojnim sastancima pokušavalo iznaći rješenje problema. Predloženo je da Rijeka dobije posebnu „općinsku samoupravu“.⁵³ U tom slučaju, posebno vijeće okružnog suda bilo bi nadležno za to područje, a pripadalo bi Okružnom sudu za Istru.⁵⁴ Nadležni su sigurno bili svjesni objektivnih problema koji su kočili rad sudskih institucija na ovom prostoru, no javni tužitelj ipak upućuje kritike za rad na području Istre. Prema navodima, svi predmeti sudova upućivani su nadležnom javnom tužitelju, i u tom su uredu zadržavani više od „dva mjeseca“.⁵⁵ Određeni pomaci vidljivi su početkom listopada 1945, kada se spominje da je konačno osnovan Okružni sud za grad Rijeku, te se očekuje i rasterećenje u radu sudova zaduženih za Istru. Do početka listopada, gotovo trećina kaznenih predmeta koje su zaprimili sudovi u Istri odnosila se na slučajeve iz Rijeke.⁵⁶ Konkretan rad narodnog sudstva u Rijeci započeo je 1. studenog 1945.⁵⁷ Početni koraci su napravljeni, no veliki broj pravno-normativnih problema potaknuo je da predsjednici Okružnih sudova za Rijeku i Istru održe 6. i 7. studenog konferenciju, i rasprave sve nedoumice na koje su nailazili. Ponajviše se to odnosilo na primjenu zakona donesenih pod vlastima DFJ.⁵⁸ S obzirom na to, ne čudi što javni tužitelj za Rijeku navodi da među spisima sudova „ima nekoliko kaznenih osuda koje su prošle na sudsko nadležstvo“. On dalje dodaje: „Nikako ne bi bilo dobro kada bi se sada počelo ispitivati te osude, iza kako je tim osudama proteklo već mnogo vremena tim više što mnoge te osuđene osobe sada su namještene i vrše svoju važnu ili korisnu dužnost“.⁵⁹

Početkom srpnja 1945, javni tužitelj Hrvatske, Jakov Blažević, u svom dopisu napominje kako postoji veliki broj zarobljenika i kako je „ekspeditivnost naših sudova neodgovarajuća potrebama, koje diktiraju političke prilike u zemlji

52 Grzunov, „HR-DAPA-907 Okružni narodni sud za Istru“, 274.

53 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 347/45, 7. studenoga 1945.

54 Isto, 51/45, 8. srpnja 1945.

55 Isto, 184/45, 27. rujna 1945; HDA, MP NRH, kut. 5, povjerljivo, 774/1945, 27. kolovoza 1945.

56 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 19/45, 7. listopada 1945.

57 Isto, 347/45, 7. studenoga 1945; Grzunov, „HR-DAPA-907 Okružni narodni sud za Istru“, 274.

58 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 347/45, 7. studenoga 1945.

59 Isto, 31. listopada 1945.

i van nje“. On dalje upozorava: „Kroz najkraće vrijeme, trebaju svi zatvorenici biti izvedeni pred sudove [...]. Posao ubrzanja istrage i suđenja treba čim više pospješiti. [...] Zato treba odmah na konferenciji sa odgovornim rukovodiocima JNOF-e [Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte], OZNOM itd pretresti pitanje, koje naše bitne i trajne neprijatelje treba hitno izvesti pred sudove [...] Usporavanje toga rada znači odustajanje od prilike, da se pravovremeno onemoguće naši osnovni neprijatelji“.⁶⁰ Koliko je ova ideja bila provediva u djelo prikazuje i dokument iz Istre, u kojem se kaže: „Prijave upućene od OZNE su redovno slabo dokumentirane i konkretizirane, a često usljed slabog poznavanja jezika nedovoljno spremne – nerazumljive što nam zadaje velikih poteškoća. Istraga se dosta sporo razvija“.⁶¹ Suradnja OZN-e i javnih tužitelja bila je opterećena brojnim neslaganjima. Tako primjerice, „na intervencije javnih tužilaca iz OZNe se nije htelo odgovarati, nisu se davali podaci, konspirisalo se i mistificiralo da bi se uskratili odgovori na intervencije javnih tužilaca. Zbog toga je dolazilo do neslaganja između rukovodilaca OZNe i javnih tužilaca“.⁶² Očito ovakve kritike i neslaganja nisu bile rijetkost, pa stoga ne čudi opservacija prema kojoj je „sa revolucionarnom savješću dobrog istražitelja nespojiv nezainteresiran odnos prema zločincu“.⁶³

Zasigurno je bilo problema, no uputa javnog tužitelja Hrvatske morala se poštovati, te je tako Okružni sud za Liku pustio iz istražnog zatvora 21 osobu da se brane sa slobode.⁶⁴ Na području okruga Šibenik zabilježene su žalbe protiv istražnog zatvora, no nadležni nisu bili sigurni kako postupiti u navedenom slučaju.⁶⁵ Ovo pitanje stiglo je do Zagreba, gdje su se pojavljivali isti problemi, pa je javni tužitelj zaključio kako se po navedenom pitanju ne dopušta pravo na žalbu.⁶⁶ Istovremeno, početkom srpnja, javni tužitelj za Istru navodi kako se sastao s načelnikom OZN-e za Istru i Pulu i upozorio na veliki broj ljudi u istražnim zatvorima. Napomenuo je kako ovaj problem valja što hitnije rješavati.⁶⁷ Slično navode i dokumenti za Osijek, gdje se gotovo cijele

60 Isto, 22/45, 2. srpnja 1945.

61 Isto, 165/45, 3. rujna 1945.

62 AJ, CK SKJ, X, I/3, br. 237/45. Usp. Martina Grahek Ravančić, „Institucija javnog tužitelja u Hrvatskoj nakon završetka Drugoga svjetskoga rata“, *Dileme: Razprave o vprašanijih sodobne slovenske zgodovine* 1/2022, 43–75.

63 Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema“, 51.

64 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 44/45, 6. srpnja 1945.

65 Isto, 46/45, 9. srpnja 1945.

66 Isto, 153/45, 7. srpnja 1945.

67 Isto, 51/45, 8. srpnja 1945.

lo kazneno odjeljenje bavi provođenjem istraga i sastavljanjem optužnica.⁶⁸ U Zagrebu se javni tužitelj zalaže „da se bržim ispitivanjem logorski zatvorenici ili upute nadležnim sudovima ili puste da se brane iz slobode ako se pokaže da nema krivnje.“ Napominje se kako je po tome pitanju učinjeno puno, jer se broj zatvorenika smanjio za trećinu u odnosu na mjesec srpanj, no „dakako da je bilo naknadnih zatvaranja uslijed čega se je doduše stanje zatvorenika povećalo“.⁶⁹ Izvještaj za Biokovsko-neretvanski okrug navodi kako na njihovom području nema puno ljudi u istražnim zatvorima i kako je situacija pod kontrolom.⁷⁰ Solidno stanje u zatvorima okružnog suda bilježimo i u Bjelovaru, gdje vladaju dobri higijenski i prehrambeni uvjeti, a pod istragom je 36 osoba. Oni bi se branili sa slobode, no žive daleko, a istražni postupak je pri kraju.⁷¹ Iz ovih redova jasno je da se radilo o „pravdi prvog naleta“ koja je, kako je narodna vlast bila svjesna, vremenski ograničena, a zadaci koji su stavljeni pred sudove bili su sveobuhvatni. Krajem kolovoza i početkom rujna stanje u istražnim zatvorima se polako smiruje.⁷²

Veći dio izvještaja iz sredine kolovoza napominje kako će se sada redovni narodni sudovi moći više pozabaviti svojim zadacima, „jer to do sada, radi velike aktivnosti Suda za zaštitu nacionalne časti, nije bilo moguće“.⁷³ Sud za biokovsko-neretvansko područje iznosi: „Odmah smo angažovali sve snage da pokrenemo ovaj Sud. Tako smo i danas još uvijek zaposleni jedino predmetima za Sud Nacionalne časti. To nam je naročito oduzelo vremena u početku dok smo pripremali materijal za prve procese“.⁷⁴ Ovo pokazuje da su ti sudovi uistinu bili specijalni sudovi, te da je nova vlast bila svjesna da oni imaju kratko vrijeme na raspolaganju i da je stoga očekivala njihovu ekspeditivnost i učinkovitost.⁷⁵ U prilog tome govori i mjesečni izvještaj Ministarstva pravosuđa s podacima za mjesec rujna, prema kome svi sudovi bilježe veliki broj neriješenih predmeta i zaostajanje u poslu.⁷⁶

68 Isto, 40/45, 10. srpnja 1945.

69 Isto, 54/45, 27. srpnja 1945.

70 Isto, 60/45, 12. srpnja 1945.

71 Isto, 128/45, 20. srpnja 1945; *Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska*, 555.

72 Isto, 128/45, 23. kolovoza 1945.

73 Isto, 61/45, 15. kolovoza 1945; 153/45, 7. srpnja 1945; 112/45, 21. kolovoza 1945.

74 Isto, 75/45, 1. kolovoza 1945; 85/45, 8. kolovoza 1945; 192/45, 21. rujna 1945.

75 Martina Grahek Ravančić, „The functioning of the tribunals for the protection of the national honour of the Croats and Serbs in Croatia in 1945“, *Review of Croatian History* 1/2016, 129–154.

76 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 12597, 6. studenoga 1945. (podaci u tablici).

	riješeno	neriješeno
Okružni sud Zagreb	842	454
Okružni sud okrug Zagreb	1.596	3.655
Okružni sud Varaždin	2.166	6.610
Okružni sud Bjelovar	1.160	2.774
Okružni sud Slavonski Brod	1.094	2.615
Okružni sud Osijek	1.198	2.202
Okružni sud Daruvar	1.121	2.663
Okružni sud Split	616	3.851
Okružni sud Šibenik	245	824
Okružni sud Zadar	229	338
Okružni sud Makarska	216	957
Okružni sud Dubrovnik	515	4.255
Okružni sud Sušak	295	1.003
Okružni sud Karlovac	659	1.092
Okružni sud Gospić	579	557
Okružni sud Delnice	320	586
Okružni sud Petrinja	1.298	1.629
Okružni sud Istra	594	498

Upozorenja Ministarstva pravosuđa upućivana su na adrese gotovo svih okružnih sudova. Sudu u Slavonskom Brodu napominje se: „Bude li se i nadalje tokom mjeseca mnogo više predmeta primalo nego rješavalo nastati će uskoro takovi zaostaci, da će biti teško dovesti sudove u kurentno stanje“.⁷⁷ Dio izvještaja navodi kako je zaostajanje u rješavanju predmeta posljedica toga što se suci prisjednici nisu odazivali raspravama.⁷⁸ Prema kraju godine, u uputama nadležnih, koji su bili svjesni kako sudovi ne mogu pratiti intenzitet rada, javlja se ideja da se predmeti „tematski“ raspoređuju referentima te da

77 HDA, MP NRH, kut. 21, 1945. ORG O.S.U, 64/45.

78 Isto, br. 15045.

se oni tako „specijaliziraju“ za pojedina pitanja. Tako bi se povećala učinkovitost i brzina rada.⁷⁹ Jedan od rijetkih pozitivnih osvrtâ na rad okružnih sudova odnosio se na područje Zadra. U tom izvještaju se kaže: „Narodni okružni sud kao i kotarski prilično djeluju i rade, nikakove nezakonitosti se ne pojavljuju. Prilično imaju ugleda kod naroda i narod se vrlo rado obraća preko sudova, kao i sa punim povjerenjem u iste.“⁸⁰ Unatoč tome, Ministarstvo pravosuđa u svom izvještaju za Beograd sumira „da se ukazala potreba da se izbori za narodno sudstvo provedu ponovno, pa doneseni Zakon o uređenju narodnih sudova omogućuje i stavlja u dužnost, da se organizacija sudova po propisima ovog Zakona jedinstveno provede“. Planirano je da se reorganizacija provede do početka 1946, no zbog provođenja izbora za Ustavotvornu skupštinu u studenom 1945, to nije bilo moguće. Ipak, krajem godine ispunjene su sve predradnje potrebne da bi se izvršenju ovog zadatka pristupilo početkom 1946.⁸¹

Stručnost sudaca

Govoreći o kvalifikacijama sudaca, Ministarstvo pravosuđa DFJ u travnju 1945. ističe: „Stojimo na stanovištu da se ne može postaviti kao princip: da sudije moraju biti stručnjaci [...] Sudija može biti svako lice koje uživa građanska prava i tu se ne mogu postaviti nikakva ograničenja, a najmanje ona koja bi se ticala stručne spreme lica, koja se biraju za sudije“. Napomenuto je kako veće učešće sudaca prisjednika povećava prisutnost predstavnika naroda pri suđenjima, te da „onda tek dolazi do punog izražaja načelo, po kome naši sudovi treba da budu narodni sudovi.“⁸²

U lipnju 1945. većina rada u sudstvu odnosila se na popunjavanje upitnih araka i ocjenjivanje namještenika. Ono je „vršeno u tri pravca: političkom, moralnom i stručnom.“ Dalje se kaže: „Nakon izvršenog provjeravanja, otpočelo je popunjavanje sudova, pri čemu je naročita pažnja posvećena sudovima u Zagrebu, kako bi se ovi sudovi osposobili za što uspješniji rad.“⁸³ Uz ovu napomenu, u Okružnom sudu za grad Zagreb za predsjednika je izabran Ivan Polđugač (bivši vijećnik Banskoga stola), za potpredsjednika dr. Adalbert Miljan (bivši vijećnik Sudbenoga stola u Zagrebu), a uz njih su imenovana i 24 člana prisjednika od kojih je većina bila niže kvalificirana.⁸⁴

79 HDA, JT SRH, kut. 92, predmetni spisi, 1945, bb.

80 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 127/45, 23. kolovoza 1945.

81 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 89616/46, 8. siječnja 1946.

82 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 5A-81, 9. travnja 1945. (podcrtano u originalu).

83 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 2704/45, 10. srpnja 1945.

84 „Sastavljeni narodni sudovi u Zagrebu“, *Vjesnik*, 10. lipnja 1945, 5.

Sredinom srpnja 1945. javni tužitelj Hrvatske šalje izvještaj javnom tužitelju DFI i u njemu napominje: „Jačanju šovinističke mržnje ide na ruku i drugi niz griješaka raznih ljudi, organa naše vlasti itd. N.pr. slabost ličnog sastava suda uzrok je nepravednih presuda u bilo kom pravcu; pasija hapšenja i zatvaranja“.⁸⁵ Puno „samokritike“ nalazimo u izvještajima za okrug Zadar, u kojima se početkom kolovoza napominje da u sudu nemaju niti jednog pravniknika „koji bi bio prožet duhom NOB-e te da bi kao takav korisno djelovao.“ U izvještajima se dalje kaže: „Naši sudci istražitelji svi su starog kova [...] Oni također loše gledaju na ljude namještene u sudu i tužioštvu na mjestu pravniknika, a koji nisu pravniknici, nego seljaci ili manje školovani i imaju rukovodeću ulogu“.⁸⁶ Sličan slučaj je i u Slavonskom Brodu, za koji se kaže: „Sudovi nisu pravilno shvatili svoju dužnost i nisu se otresli starog birokratizma i uživali se u novi duh. Mi će mo preko okr. Suda ukazati im na nepravilnosti i u koliko se budu iste greške ponavljale, dati će mo one koji budu to činili, zbog sabotaze, izvoditi pred sud“.⁸⁷ Vrlo oštra kritika izrečena je i za Okružni sud u Delnicama, gdje „suci prisjednici kao i sam predsjednik Okružnog suda više je pod utjecajem sekretara suda kao pravniknika i u većini slučajeva podliježu u njihovoj sugestiji.“⁸⁸ Prema dokumentima, „na Rijeci od starog aparata koji je preuzet nemože se naći ni jedan da bi se bar donekle uživio i shvatio novi duh narodnog zakonodavstva i sudstva“.⁸⁹

U kolovoza 1945. Ministarstvo pravosuđa FDH napominje: „Tendencija je kod nas da se sudački kadar putem izbora popunjava čim više sa pravniknicima, no kod nekih sudova /Lika, Kordun, Banija/ uprava suda, pa i vođenje raspravnih vijeća povjereno je sucima-nestručnjacima, jer se baš u ovim krajevima, gdje su narodni sudovi djelovali od samih početaka ustanka i gdje su tradicije narodnih sudova osobito jake, pokazuje da sudstvo bar u sadašnje vrijeme trebaju rukovoditi narodni suci-nestručnjaci.“⁹⁰ Na savjetovanju sudaca, ministar Dušan Brkić je izneo sljedeće: „Sudovi su rezultat naše 4-godišnje borbe na čelu s maršalom Titom, da čuvate naše narodne sudove kao zjenicu u oku, kako biste vi u ulozi sudaca dali svoj veliki doprinos našoj Demokrat-

85 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 55/45, 14. srpnja 1945.

86 Isto, 77/45, 1. kolovoza 1945.

87 Isto, 112/45, 21. kolovoza 1945.

88 Isto, 281/45, 5. studenoga 1945.

89 Isto, 165/45, 3. rujna 1945.

90 AJ, MP FNRJ, kut. 1, 62-438, br. 634/45, 23. kolovoza 1945; Petar Meandžija, „Iskustva iz našeg narodnog sudstva“, *Spomenica Prvog kongresa pravniknika antifašista Hrvatske, Glina 12. – 14. kolovoza 1944.*, Zbornik radova, ur. Hodimir Sirotković, (Zagreb: Savez društva pravniknika Hrvatske, 1974), 112.

skoj Federativnoj Jugoslaviji i Federalnoj Hrvatskoj“.⁹¹ Ministarstvo pravosuđa protestiralo je zato što su službenici okružnih sudova zapošljavani, premještani i otpušteni bez njegovog odobrenja. U ministarstvu su smatrali da je takva praksa bila opravdana kada je nedostajalo ljudstva, no sada kada su sudovi popunjeni potrebnim osobljem takva praksa mora se prekinuti.⁹² Nedugo nakon toga, u rujnu 1945, javni tužitelj DFH iznosi i vrlo eksplicitne kritike: „Pred novim zadacima narodno sudstvo kod nas pokazalo se po svom kadru nedoraslo ulozi tako da na pr. dosljedno ne primjenjuje naše nove zakone, naročito u pogledu kažnjavanja privredne sabotaže i špekulacije.“⁹³ U studenom iste godine on nadodaje kako je u sudstvu ovladala „juridička škola“, i „da se je zbog toga najviše moglo doseći sitne i srednje političko – privredne saradnike.“⁹⁴ Osim toga, javni tužitelj nerijetko upozorava da treba voditi računa o „nacionalnom sastavu“ sudova. Ovaj kriterij je bio izuzetno važan jer je bio vidljiv u javnosti.⁹⁵ Slikovit je slučaj iz Benkovca, u kojem se javlja potreba „postavljanja za predsjednika jednog Srbina pošto je tamo većinom Srpski element i djeluje na njih oni nemaju dovoljno povjerenja u sud gde je većina Hrvata“.⁹⁶

Na drugom savjetovanju narodnih sudaca u prosincu 1945, D. Brkić istaknuo je kako je u ovoj fazi svakako potreban veći broj sudaca stručnjaka „nego što ih je do sada bilo kod naših narodnih sudova, jer to zahtijeva kompliciranost odnosa o kojima treba raspravljati i odlučivati, a i zbog toga jer i zakonsko reguliranje odnosa u mnogome zahtijeva stručnu spremu“.⁹⁷ Sukladno tome, odštampan je oglas da se svi diplomirani pravници prijave ministarstvu.⁹⁸ Očito su nadležni postali svjesni da sastav uposlenika sudova ipak mora zadovoljiti i stručne norme, pored potjecanja iz naroda i zadovoljavanja nacionalnog kriterija. Jedino što nije bilo upitno po pitanju općih kvalifikacija sudaca odnosilo se na njihovu vezanost za principe NOB-a. Smatralo se da je sudac pozvan da „kao aktivni činilac konkretizira opće formule i standarde, i pravni

91 „Izabrani suci, radeći u interesu naroda, podići će ugled narodnih sudova“, *Vjesnik*, 14. srpnja 1945, 3; HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, bb.

92 DAZG, ONS GZ, kut. 9, Su: 228/1945, 14. kolovoza 1945.

93 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 187/45, 19. rujna 1945.

94 HDA, JT SRH, kut. 93, predmetni spisi, radni i stručni sastanci, 1945, bb.

95 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 106/45, 14. kolovoza 1945.

96 Isto, 127/45, 23. kolovoza 1945.

97 „Naš narod hoće i traži pravедno i oštro kažnjavanje svih neprijatelja naše zemlje i brzo sudovanje naših sudova“, *Vjesnik*, 12. prosinca 1945, 3; HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 89616/46, 8. siječnja 1946; „Naše sudstvo. Izjava ministra pravosuđa Federalne Hrvatske Dušana Brkića“, *Vjesnik*, 16. srpnja 1945, 1.

98 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 89616/46, 8. siječnja 1946.

odnos razriješi u korist općeg interesa NOB-a”.⁹⁹ To je potvrdio i D. Brkić: „Mi smo u ovom periodu vidjeli, koji je od sudaca istinski narodni čovjek, koliko i kako čuva tekovine narodno oslobodilačke borbe.”¹⁰⁰

Konfiskacija

Konfiskacija je predstavljala značajno pitanje u poslijeratnom sudstvu, pa tako i u postupcima pred okružnim sudovima. Za brojna područja navodi se kako Uprava državnih dobara ne rukovodi u potpunosti državnom imovinom.¹⁰¹ U listopadu 1945. Gradska uprava narodnih dobara obraća se Okružnom sudu za grad Zagreb upućujući na probleme s kojima se sreću u međusobnom radu. Upozoravaju kako na ročišta za popis i procjenu u postupku konfiskacije ne dolaze u potpunosti popunjeni dokumenti. Osim toga, napominju kako pozivi od suda dolaze u „zadnji čas“ i manjkavi su što se tiče podataka o imovini. Nadležni sud slaže se s navedenim i kao objašnjenje navodi manjak osoblja te veliki opseg posla.¹⁰² Na veće probleme upozorava i Sud biokovsko-neretvanskog okruga, prema kome je „u dosadašnjem postupku konfiskacije bilo mnogo nepravilnosti i prekoračenja zahvaćanjem one imovine, koja se je morala ostaviti članovima uže obitelji osuđenika.”¹⁰³ Simptomatičan je izvještaj gradskog NO Virovitica, koji „u vezi primjene zakona o konfiskaciji stoji na stanovištu da bi po zakonskom postupku posao provedbe konfiskacije bio preobširan te donosi protuzakonito rješenje (Partizanskim načinom)”.¹⁰⁴ Nadležni nisu tražili dodatna pojašnjenja partizanskog načina, pa je za pretpostaviti da su bili upoznati što to točno predstavlja. Znatne korekcije po pitanju konfiskacija tražene su od Okružnog suda za Liku, jer „[uposlenici suda] nepravilno stanu na stanovište koga se ima smatrati ratnim zločincem i narodnim neprijateljom”.¹⁰⁵ S istim problemima suočavali su se i u većem dijelu Istre.¹⁰⁶ Sporost s konfiskacijama bilježi i Okružni sud za Sušak, stoga na konferenciji okružnih organa napominju da im je za uspješno izvršavanje ovog za-

99 Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema”, 53.

100 „Naš narod hoće i traži pravedno i oštro kažnjavanje svih neprijatelja naše zemlje i brzo sudovanje naših sudova”, *Vjesnik*, 12. prosinca 1945, 3.

101 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 66/45, 10. srpnja 1945.

102 DAZG, ONS ZG, kut. 10, Su: 360/1945, 19. listopada 1945; DAZG, ONS GZ, kut. 9, Su: 301/1945, 20. rujna 1945.

103 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 8/45, 14. srpnja 1945.

104 Isto, 122/45, 22. kolovoza 1945.

105 Isto, 164/45, 7. rujna 1945.

106 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 165/45, 3. rujna 1945.

datak potrebno osoblje.¹⁰⁷ Do kraja godine stanje se stabiliziralo, pa sud izražava zadovoljstvo po pitanju konfiskacija. Nadležni javni tužitelj zaprimio je opsežni materijal vezan uz rad brodogradilišta, te gotovo svih većih poduzeća na svom području.¹⁰⁸

Veći dio prijava koji se odnosio na industriju uglavnom je podnosilo Ministarstvo pravosuđa. Napominje se da je „u takovim predmetima veoma težak rad i traži osobitu stručnu sposobnost, da se može snaći u labirintima u kojima su sve skriveni krivci ili njihova djela“.¹⁰⁹ To potvrđuje slučaj Okružnog suda u Slavonskom Brodu koji je zahvaćao veliki dio konfiscirane industrije i na navedeni zadatak odvajao veliki dio vremena.¹¹⁰ Pohvale za učinjeno zaslužili su sudovi za okrug Banije, koji su se uspješno snalazili u postavljenom zadatku i priskrbili veliki dio imovine za državni fond.¹¹¹ Očekivano, u studenom nadležni sudovi navode kako privode kraju predmete po Zakonu o konfiskaciji. „Ovo proizlazi iz toga što su sudovi praktičnim radom upoznali se bolje sa navedenim zakonom.“¹¹² Stoga iz Osijeka krajem godine navode: „Na našem okrugu nemamo većih niti trgovačkih, a niti industrijskih poduzeća koja nisu obuhvaćena. U svim slučajevima kazna konfiskacije imovine izricana je.“¹¹³ I na zadarskom području su narodne vlasti uspostavile kontrolu nad državnim imovinom, a sudovi su dostavili i cjelokupni popis konfiscirane imovine (dio konfiskacija proveden je na temelju presuda sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj).¹¹⁴ U popisima se napominje: „Ovime je obuhvaćena sva važnija industrija na okrugu“.¹¹⁵ Slično se navodi za područje Zagreba, gdje je najveći dio konfiskacija osiguran presudama sudova za zaštitu nacionalne časti, no javni tužitelj Hrvatske nije bio zadovoljan postignutim, te je tražio da se od listopada prestrukturira rad nadležnih sudova po tom pitanju, jer je te zadatke trebalo što hitnije pozavršavati.¹¹⁶ Kroz listo-

107 Isto, 165/45, 20. kolovoza 1945; 140/45, 13. studenoga 1945.

108 Isto, 339/45, 11. prosinca 1945.

109 HDA, JT SRH, kut. 92, predmetni spisi, 1945, bb.; kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945.

110 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 112/45, 21. kolovoza 1945; 76/45, 18. listopada 1945.

111 Isto, 51/45, 19. kolovoza 1945.

112 Isto, 75/45, 3. prosinca 1945

113 Isto, 360/45, 24. prosinca 1945; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, sv. 2: *Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. Vladimir Geiger i dr., (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006), 583.

114 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 127/45, 23. kolovoza 1945.

115 Isto, 353/45, 17. prosinca 1945.

116 Isto, Kr 204/45, 13. listopada 1945; 140/45, 13. studenoga 1945.

pad su nadležni sudovi sa šibenskog područja veći broj ljudi uputili isključivo na rad po predmetima konfiskacije. Procijenili su kako bi na taj način mogli završiti postavljeni zadatak u „predviđenom roku“.¹¹⁷ U isto vrijeme i Okružni sud u Zagrebu napominje kako se za predmete privredne suradnje „rasprave odrede čim prije, te su kod Okružnog narodnog suda određeni posebni senati koji će isključivo raspravljati te predmete, tako da se može očekivati da će svi predmeti privredne suradnje biti u toku idućeg mjeseca i presuđeni.“¹¹⁸ Pri sudovima za srednjodalmatinsko područje, većina službenika uposlena u odjeljenju općeg nadzora kroz studeni je bila zaposlena na predmetima privredne suradnje. Njih se je „nastojalo završiti do 29. XI. 1945“.¹¹⁹ Iz svega navedenog razvidno je da su na višim instancama bili svjesni kako bi bilo mudro predmete konfiskacije završiti do izbora za Ustavotvornu skupštinu i time zaključiti prvu i najintenzivniju fazu „patriotske nacionalizacije“. Nadležni su također bili svjesni kako u ovim slučajevima javnost ne dobiva pravu sliku, pa se inzistiralo na političkom elementu privredne suradnje s okupatorom. Isticala se i utvrđivala optuženikova dobrovoljnost pri činjenju takovih djela, jer se time nastojala umanjiti eventualna „prisiljenost“. Uspjeh je bio tim veći, jer kako je objašnjeno, „time smo uspjeli i pobiti tvrdnje reakcije, da mi idemo isključivo za konfiskacijom, a da nam je proces tek formalno krinka. Dakle, na ovaj način ovim procesima u mnogome su razbijena ekonomska a još više politička legla reakcije.“¹²⁰ Možda je javnost imala dobar dojam, budući da se u izvještaju za prosinac 1945. navodi kako je pred okružnim sudovima ukupno bilo oko 15.800 predmeta konfiskacije, od čega je riješeno 33%. Radilo se o imovini koja je „morala biti sačuvana za državnu zajednicu“.¹²¹

Nedopuštena špekulacija i privredna sabotaza

Jedno od važnijih pitanja u poslijeratnom sudstvu odnosilo se na primjenu Zakona o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze. S političkih vrhova često je isticano kako se ovom pitanju trebala posvetiti posebna pozornost.¹²² Iz opisa ovih slučajeva nedvojbeno se može zaključiti kako je politički značaj optužnica bio u prvom planu, a onda tek u drugom planu kaznena odgovornost pojedinca. Naime, radilo se o osobama koje su raspolaga-

117 Isto, 271/45, 22. listopada 1945.

118 Isto, 140/45, 13. studenoga 1945; 358/45, 20. prosinca 1945.

119 Isto, 122/45, 5. prosinca 1945.

120 Isto, 323/45, 26. studenoga 1945.

121 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 89616/46, 8. siječnja 1946.

122 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 128/45, 3. rujna 1945.

le sa znatnijom imovinom. Tako primjerice izvještaj za Biokovsko-neretvanski okrug napominje kako „poslije izmjene novčanica postoji potreba“ boljeg organiziranja po ovom pitanju.¹²³ Kasniji izvještaji potvrđuju kako se povećava broj djela „koja spadaju pod udar o suzbijanju nedopuštene spekulacije i privredne sabotaze“.¹²⁴ Napominje se kako se u ovim slučajevima kod blagih ili oslobađajućih presuda obavezno ulaže žalba. Koliko je bilo važno da ništa ne prođe „ispod radara“ potvrđuje i činjenica da su u ovim slučajevima vrlo često angažirani i nadležni javni tužitelji. Na području Banije su vlasti bile vrlo agilne na ovom polju. Izvješće navodi da su „za najmanji prestup hapsili i kažnjavali pojedince, a nisu povelili dovoljno računa o jačim pojavama spekulacije.“ Kao primjer spominje se da „na osnovu zakona o suzbijanju sabotaze i spekulacije Upravni odjeli hapse i kažnjavaju svaku ženu ako proda sir ili šta drugo makar i za dinar skuplje.“¹²⁵ No, ono što su lokalne vlasti isticale kao važno je činjenica da se „sprovođenje u život zakona o suzbijanju nedozvoljene spekulacije i sabotaze odražava vrlo dobro u samom narodu“.¹²⁶ Vlasti zadovoljstvo bilježe i u kotarevima Bjelovar i Križevci te stoga pohvaljuju zalaganja i narodne vlasti i nadležnih sudova.¹²⁷ Veliko zalaganje vidljivo je i na području Karlovca, gdje „narodni sudovi pravilno primjenjuju zakon protiv nedopuštene spekulacije i privredne sabotaze, jer su po ovom zakonu izrekli dosta veliki broj presuda.“ Također se navodi „da su svi špekulanti i šverceri, kojima je krivnja dokazana, strogo i egzemplarno kažnjeni“. Vrlo strogo prosuđivanje odgovornosti po ovom zakonu primjenjivao je i Okružni sud u Varaždinu.¹²⁸ Čak i sud na Sušaku kroz listopad bilježi sve veći broj slučajeva nedopuštene spekulacije. Shvaćajući politički značaj ovih suđenja, u izvješću se napominje: „Premda su sudovi upozoreni na potrebu oštrog kažnjavanja delikta nedopuštene spekulacije i privredne sabotaze, opažam da sudovi još uvijek u ovim stvarima preblando sude.“¹²⁹ Okružni sud za Osijek navodi kako nije imao mnogo slučajeva koji su se odnosili na nedopuštenu spekulaciju i privrednu sabotazu, a većina optuženih bila je oslobođena. Razlog tomu nije manjak slučajeva već nedovoljna angažiranost lokalnih vlasti.¹³⁰ Krajem godine napravljen je pomak u pogledu broja predmeta, no izricane kazne bile su većinom novčane prirode, što

123 Isto, 8/45, 14. srpnja 1945.

124 Isto, 75/45, 1. kolovoza 1945; 316/45, 22. studenoga 1945.

125 Isto, 51/45, 19. kolovoza 1945.

126 Isto, 58/45, 19. rujna 1945.

127 Isto, 241/45, 6. listopada 1945; 140/45, 13. studenoga 1945

128 Isto, 354/45, 17. prosinca 1945.

129 Isto, 316/45, 22. studenoga 1945; 339/45, 11. prosinca 1945.

130 Isto, 126/45, 23. kolovoza 1945.

se nije pokazalo pretjerano efikasnim te su vlasti zahtijevale izricanje strožih kazni.¹³¹ Slične kritike upućene su okružnim sudovima na području Daruvara. Nadležni su ih upozorili da treba „oštro kažnjavati, nezadovoljavajući se sa novčanim ili uslovnim kaznama.“¹³²

Javni tužitelj Zagreba početkom kolovoza kritizira Predsjedništvo Okružnog narodnog suda za grad Zagreb zbog preblagog postupanja suda u slučajevima koji se tiču nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze. Tužitelj još kaže kako svi slučajevi koji po ovom pitanju dođu do suda predstavljaju teža kršenja i stoga ih treba strože kažnjavati. Točnije: „Takove pojave treba suzbijati najdrastičnijim kaznama, ako želimo, da se u zemlji zavede red. [...] Radi toga mislim, da bi ovakove krivce trebalo kažnjavati prisilnim radom dužega trajanja sa svim posljedicama skopčanima sa takovom kaznom, da ih se potpuno onemogući i oduzmu dozvole za rad.“¹³³ Ovakvo stajalište podržao je i javni tužitelj Hrvatske: „I naši sudovi u nekoliko konkretnih slučajeva nisu zauzimali odlučan stav nego su se zadovoljavali da špekulante crnobertzijance kažnjavaju novčanim kaznama, koje same nisu dovoljne da iskorijene špekulaciju i šverc, jer ljudi koji se time bave unaprijed računaju i sa takovom vrstom rizika.“ Upravo zbog toga napominje kako se njegova institucija pobrinula da se „u takovim slučajevima primjenjuju strogo represivne mjere kažnjavanjem prisilnim radom i konfiskacijom imovine, a u naročito teškim slučajevima tražiti ćemo i smrtnu kaznu.“¹³⁴ Upute su bile jasne i očito dobro prihvaćene. Štoviše, krajem rujna, prema odredbama zakona „naročita pažnja ovog odjeljenja usmjerena je sada na predmete industrijskih, trgovačkih, bankovnih, novčanih i drugih privrednih preduzeća domaćeg i stranog kapitala.“¹³⁵ Stoga ne treba čuditi kako je potkraj 1945. pokrenut i „tjedan borbe protiv špekulacije“. Posebnu revnost u ovom zadatku pokazali su narodni tužitelji, koji su samo u Zagrebu tijekom listopada podnijeli više od 500 prijava.¹³⁶ Javni tužitelj primijećuje kako se zakon o nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotazi primjenjuje sada „mnogo oštrije i efikasnije“. Pored toga, česte su žalbe zbog preblagih osuda. Zbog važnosti zadatka, Ministarstvo pravosuđa „otпустило je četiri suca i sekretara, koji su svojim stavom po tim predmetima, kao i po predmetima iz zakona o

131 Isto, 360/45, 24. prosinca 1945.

132 Isto, 190/45, 11. listopada 1945; 208/45, 25. rujna 1945.

133 DAZG, ONS ZG, kut. 10, Su: 212/1945, 9. kolovoza 1945.

134 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 134/45, 24. kolovoza 1945; 187/45, 19. rujna 1945.

135 Isto, Kr 204/45, 13. listopada 1945; HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 12597, 6. studenoga 1945.

136 Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema“, 66.

konfiskaciji mnogo škodili pravilnoj primjeni naših Zakona¹³⁷. Veoma preciznim se čini zaključak Nade Kisić Kolanović: „Očito, dio sudaca, pa čak i onih u Vrhovnom sudu Hrvatske, nije bio spreman oštre krivično-pravne sankcije temeljiti na političkim obrazloženjima. Nakon takvih nesporedazuma bilo je jasno da formalna pravna uvjerenja nemaju što tražiti u prosuđivanju krivičnih djela protiv narodne imovine ni pri izricanju konfiskacija i nacionalizacija, jer je ovima pošto-poto trebalo dati protudržavnu kvalifikaciju“¹³⁸. Stoga ne čudi da se na ustrajnoj provedbi ovog zakona nastavilo i u idućoj godini. Prema dokumentima: „Da bi se 1946. učinila zaista godinom velikih pobjeda na ekonomskom polju kako je to postavio drug Tito, bilo je nema sumnje potrebno da se povede kampanja protiv špekulanata, sabotera i ostalih štetočina“¹³⁹.

Zakon o biračkim spiskovima

Od rujna 1945. sve se češće javljaju opaske o provođenju Zakona o biračkim spiskovima.¹⁴⁰ Javni tužitelj Hrvatske vrlo je jasan kada sredinom rujna kaže: „Izbori za konstituantu glavno su političko pitanje, oko koga se danas vode političke diskusije, organizira rad i prave kombinacije“¹⁴¹. U izbornoj kampanji su kao tekovine istaknute sloboda, narodna vlast, bratstvo i jedinstvo, obnova zemlje, no istovremeno sve „nenarodne“ snage brisane su iz biračkih spiskova. „Osnovna misao Zakona o biračkim spiskovima jeste, da se iz učešća u izgradnji nove Jugoslavije isključe svi oni koji su u bilo kom vidu pomagali okupatoru“ – takvima se moralo onemogućiti uspostavljanje veze s bilo kakvim „neistomišljenicima“ koji bi se mogli pojaviti na izborima.¹⁴²

Zanimljivo je izdvojiti iskustvo iz kotara Banija gdje su održavani sastanci po pitanju primjene ovog zakona: „Međutim primijetili smo da su ga drugovi na nekim kotarevima dosta slabo razumjeli. Sa kotara Dvor javljaju da predvidili(!) oko 150 osoba koje neće imati pravo glasa, a misle da će ih još biti dosta. Vidi se da će trebati velika kontrola da se ne ode u krajnost“¹⁴³. Sličnu zabrinutost bilježimo i za područje Like u kojoj bi od 75.000 glasača, primjenom ovog zakona, njih 4.500 izgubilo pravo glasa i to bi bio „svakako naš neu-

137 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, Kr 204/45, 13. listopada 1945.

138 Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema“, 57.

139 HDA, JT SRH, kut. 92, predmetni spisi, 1945, bb.

140 *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 59, 11. 8. 1945.

141 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 187/45, 19. rujna 1945.

142 Katarina Spehnhjak, „Funkcioniranje ‘plebiscitarne demokracije’ u Hrvatskoj 1945. – 1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)“, *Časopis za suvremenu povijest* 1-3/1991, 221.

143 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 51/45, 19. kolovoza 1945.

spjeh“.¹⁴⁴ Slično potvrđuju i informacije iz okruga Varaždin, gdje „ima dosta slučajeva uskraćivanja prava glasa i onima, koji zakonom imaju pravo glasa. Sada su u postupku žalbe tih ljudi“.¹⁴⁵ Na području Karlovca pravo glasa uskraćeno je u 4.923 slučaja, od ukupno 122.200 upisanih u glasački spisak. Očekivano, i ovdje su se nadležni susretali sa sve većim brojem žalbi.¹⁴⁶ Za okrug SlavonSKI Brod ne spominju se konkretni slučajevi, no iz izvještaja za rujnu proizlazi kako je „naš rad uglavnom se sveo na obrađivanje zakona o izborima“.¹⁴⁷ Sredinom rujna u Hrvatskoj je bilo 6% birača s oduzetim pravom glasa.¹⁴⁸ Zato ne iznenađuje što javni tužitelj o tome kaže: „U izradi biračkih spiskova pokazala se oštra tendencija pretjeranog oduzimanja biračkog prava i to naročito u bjelovarskom, varaždinskom, osječkom i brodskom okrugu“.¹⁴⁹ Prema podacima, u okruzima Bjelovar i Osijek 14% ljudi ostalo je bez prava glasa, u SlavonSKOM BRODU 12%, Varaždinu 9%, Daruvaru 8% te Baniji 6,5%.¹⁵⁰ U konačnici, donesena je politička odluka da se do izbora navedene brojke moraju smanjiti za pola, i tako je pred izbore bez biračkog prava ostalo 3,28% građana.¹⁵¹ Ovi podaci pokazuju da je središnja vlast bila svjesna političkog problema koji bi široka primjena ovog zakona prouzročila, a pripreme za izbore za Ustavotvornu skupštinu bile su u zamahu. I u ovom slučaju, prema političkom programu ništa nije bilo prepušteno slučaju.

Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države

Kroz listopad većina okružnih sudova navodi kako je težište njihovog rada usmjereno na predmete po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države, prema kojem su svi predmeti vojnih sudova i okružnih odjeljenja OZN-e prešli u nadležnost redovnih narodnih sudova.¹⁵² U većini slučajeva dostavljeni istražni materijal „nije baš detaljan, ali se radilo o slučajevima ratnih zločinaca koji su već dosta dugo u istražnom zatvoru, nije se istraga ponovno

144 Isto, 134/45, 24. kolovoza 1945.

145 Isto, 153/45, 30. kolovoza 1945; *Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska*, 632.

146 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 242/45, 6. listopada 1945.

147 Isto, 191/45, 20. rujna 1945.

148 Spehnjak, „Funkcioniranje ‘plebiscitarne demokracije’ u Hrvatskoj“, 221–222.

149 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 187/45, 19. rujna 1945.

150 Spehnjak, „Funkcioniranje ‘plebiscitarne demokracije’ u Hrvatskoj“, 222; Tomislav Faletar, „Stvaranje novog političkog sustava u Kotaru Bjelovar nakon završetka II. svjetskog rata – izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945. godine na području izbornog okruga Bjelovar“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru* 13/2019, 61.

151 Spehnjak, „Funkcioniranje ‘plebiscitarne demokracije’ u Hrvatskoj“, 222.

152 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 326/45, 7. prosinca 1945.

provodila i dopunjavala“. Sud za biokovsko-neretvansko područje po toj logici zaprimio je „oko stotinu slučajeva“, što je za njih predstavljalo veliko opterećenje.¹⁵³ Okružni sud za Liku borio se s istim problemom i višekratno upozoravao nadležne kako je istražni materijal prikupljen od OZN-e manjkav.¹⁵⁴ Detaljna istraga provodila se i kod suda u Varaždinu, jer „ukazalo se naime prigodom održanja rasprava kod Okružnog suda, da često istraga nije dovoljno provedena, te je u nekoliko navrata valjalo odložiti raspravu radi provedbe novih dokaza, a koji su se mogli provesti i u istražnom postupku.“¹⁵⁵ Vrlo slično navode podaci za Baniju, gdje je cjelokupni kazneni odjel zaposlen na provođenju istraga po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države. Tek mali dio primljenih predmeta je dovršen, a u objašnjenju za to se kaže: „Iz razloga što stranke – svjedoci ne dolaze na više poziva. Smatram da je ovom razlogom što je sjetva u toku i jesenski poljoprivredni radovi“. Zaključuje se: „Okružni sud Banije u ovakom sastavu kakovi je sada neće zadovoljiti zadatku koji stoji pred njim u pogledu donošenja pravednih presuda za veći broj predmeta.“¹⁵⁶ Isto stanje bilježimo i kod suda u Zagrebu, koji je u listopadu u svojim zatvorima zabilježio 1.039 osoba (46 pritvorenika, 848 osoba u istražnom postupku i 145 kažnjenika).¹⁵⁷ Vrlo slično navodi se za Okružni sud u Zadru, koji zbog velikog broja predmeta preuzetih od vojnih sudova ne uspijeva „držati korak“, i stoga nadležni upućuju kako je važno da se prvo rješavaju „krupni i značajniji predmeti jer će oni ostaviti pozitivan dojam u javnosti.“¹⁵⁸ Brojne probleme po primjeni ovog zakona bilježe i na području Sušaka, stoga nisu rijetka negodovanja nadležnog javnog tužitelja. On navodi: „Sa sudovanjem Okružnog narodnog suda u ovim predmetima se nisam zadovoljio. Time je upoznato i ministarstvo Pravosuđa.“¹⁵⁹ Da je problem bio evidentan na području cijele Hrvatske potvrđuje i dopis Ministarstva pravosuđa upućen svim okružnim sudovima. U njemu se napominje kako je ustanovljeno „da se u zatvorima u sjeđištima okružnih sudova nalazi veliki broj zatvorenika“, te da nije utvrđeno za

153 Isto, 279/45, 5. studenoga 1945.

154 Isto, 288/45, 7. studenoga 1945.

155 Isto, 293/45, 10. studenoga 1945.

156 Isto, 280/45, 5. studenoga 1945.

157 DAZG, ONS GZ, kut. 10, Su: 376/1945, 24. listopada 1945; kut. 10, Su: 376/1945, 5. studenoga 1945; kut. 10, Su: 376/1945, 14. studenoga 1945.

158 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 286/45, 7. studenoga 1945.

159 Isto, 316/45, 22. studenoga 1945.

koliki broj osoba je dovršen postupak, a koliko njih je još pod istragom. Nadležni naglašavaju kako se radi o iznimno važnom zadatku koji treba završiti.¹⁶⁰

Iz navedenog razvidno je kako se kroz navedene mjesece, preuzimanjem predmeta od vojnih sudova i okružnih odjela OZN-e, značajno povećao opseg posla koji sudstvo nije uspijevalo popratiti.

Građanski predmeti

Kada govorimo o građanskim predmetima, njihov udio je očekivano znatno manji u odnosu na kaznene predmete. Najčešće se radilo o predmetima koji su se odnosili na povrat imovine i na brakorazvodne parnice. Po pitanju brakorazvodnih parnica vodile su se brojne rasprave i često tražila tumačenja nadležnih. U jednom od takvih tumačenja se kaže: „Sud je dozvoljavao razvod braka samo i jedino u takovim slučajevima gdje je bilo očito i jasno, da brak već faktično i ne postoji i gdje bračni drugovi već kroz dulje vrijeme odvojeno žive ili već žive vanbračno sa kojim trećim licem i iz toga odnosa imaju i djece“.¹⁶¹ Dokumenti za Okružni sud u Slavonskom Brodu potvrđuju da se građanski odjel većinom bavio brakorazvodnim parnicama.¹⁶² Početkom rujna Okružni sud za Istru nije imao mnogo predmeta u civilnim sporovima, spominje se tek 10 prijava i sve su se odnosile na rastavu braka.¹⁶³ U Zagrebu se sud upozorava da u brakorazvodnim parnicama vrlo mali broj slučajeva završava izmirenjem, stoga „bi bilo potrebno na tu okolnost upozoriti Ministarstvo pravosuđa kako bi se s tim zadužili suci jer bi bilo poželjno mnogo veći broj izmirenja.“¹⁶⁴ Okružni sud za Varaždin navodi kako je do rujna na njegovom području doneseno 57 presuda građanske prirode i u vezi s njima nije bilo prigovora.¹⁶⁵ Isto bilježi i javni tužitelj za Karlovac: „Ustanovio sam da sudovi u građanskim predmetima pravilno primjenjuju zakone“.¹⁶⁶ Okružni sud za Liku također u najvećem dijelu bilježi brakorazvodne parnice, tek kod kotarskih sudova javljaju se pitanja smetanja posjeda, sporovi oko zemlje i sl.¹⁶⁷ Rijetko iscrpan osvrt o građanskim predmetima pronalazimo u izvještajima za Baniju. Za svoja nastojanja nadležni sudovi dobili su i pohvalu. U ovim predmetima ponajviše se radilo o traženju pokretnina koje su bile oduzete od oku-

160 *Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska, 783–784.*

161 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 153/45, 7. srpnja 1945.

162 Isto, 112/45, 21. kolovoza 1945.

163 Isto, 165/45, 3. rujna 1945.

164 Isto, 358/45, 20. prosinca 1945.

165 Isto, 153/45, 30. kolovoza 1945.

166 Isto, 241/45, 6. listopada 1945.

167 Isto, 164/45, 7. rujna 1945.

patora. Većina predmeta riješena je u korist tuženika i na takvu praksu nadležni nisu imali prigovora.¹⁶⁸ Generalno gledano, prema kraju godine „građansko sudovanje se poboljšava, presude se izrađuju pažljivije i s manje formalnih nedostataka, i to je razlog da se pojavljuje manji broj žalbi od strane stranaka, jer presude, jače i bolje obrazložene, svakako djeluju uvjerljivije.“¹⁶⁹ Općenito se može reći kako u ovakvim slučajevima nije bilo većih prigovora i u velikom djelu postignut je dogovor među strankama. Ovakav trend rada u građanskim predmetima samo je potvrda činjenice da se redovno sudstvo u drugoj polovici 1945. još uvijek nije vratilo „mirnodopskom“ sudovanju. Doduše, krajem godine nadležni to tumače malo drugačije: „Narodni sudovi i u građanskim predmetima pravilno postupaju i donose svoje odluke u skladu sa postojećim zakonima i zakonskim odredbama, što je najbolji dokaz, da su sve sudije proučili naše zakone i odluke AVNOJ-a i ZAVNOH-a.“¹⁷⁰ Krajem godine sve više raste broj predmeta građanske prirode i uravnotežuje se s brojem kaznenih predmeta, što bi značilo da 1946. u narodnom sudstvu donosi prve naznake „mirnodopskog“ sudovanja.

Izvršenje kazne

Za izvršenje presuda lišavanja slobode i lišavanja slobode s prisilnim radom nadležni su bili okružni sudovi. Kazne u trajanju do tri mjeseca trebale su se izdržavati u zatvorima pri sudovima koji su kaznu izrekli. Kazne dulje od tri mjeseca izdržavane su u kažnjeničkim logorima. Za osuđenike iz Dalmacije, Primorja, Gorskoga kotara ili Istre bio je namijenjen logor *Vrana* (Biograd na Moru), za osuđenike s područja Osijeka logor *Bohn* (nekadašnja ciglana) kraj Vinkovaca, a za osuđenike s ostalih područja logor *Stara Gradiška*.¹⁷¹ Za područje Like već je postojao kažnjenički logor u Gospiću.¹⁷² Organiziranje sustava za izdržavanje kazni pomno je planirano i o tome nam primjerice svjedoči izvještaj iz Slavonije s kraja svibnja, u kojem se navodi kako će se kazne izvršavati u ciglani Bohn. Ova lokacija izabrana je zbog toga što ciglana radi cijelu godinu i malo je izolirana od grada, te posjeduje cjelokupnu infrastrukturu.¹⁷³

168 Isto, 131/45, 18. kolovoza 1945.

169 Isto, 167/45, 4. rujna 1945.

170 Isto, 291/45, 9. studenoga 1945.

171 DAZG, ONS GZ, kut. 9, Su: 215/1945, br. 4484/1945, 8. kolovoza 1945; *Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, 159; Ivo Lapenna, *Zbornik zakona, uredaba i naredaba*, (Zagreb: Narodne novine, Službeni list Federalne Hrvatske, 1945), 83–85.

172 DAZG, ONS GZ, kut. 9, Su: 215/1945, br. 4484/1945, 8. kolovoza 1945.

173 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 01373/45, 3. lipnja 1945.

Prema raspisu od 8. kolovoza 1945, uprava nad kaznenim zavodima, zavodima za prisilni rad i sudskim zatvorima spada pod Ministarstvo unutrašnjih poslova.¹⁷⁴ No, postojalo je neslaganje po pitanju nadležnosti nad upravom i kontrolom logora za izdržavanje kazne. Ministarstvo pravosuđa proglasilo se nenadležnim, pa su zadatke preuzele vojno-pozadinske vlasti. Osim pitanja nadležnosti, upozorava se i na „pitanje zgrada za logore, ishrane zatvorenika i pravilnog iskorištavanja radne snage zatvorenika“.¹⁷⁵ Ovaj raspis se u Biokovsko-neretvanskom okrugu u listopadu nije provodio. Za upravu nad kaznenim zavodima, zavodima za prisilni rad i sudskim zatvorima još uvijek je bila nadležna OZN-a.¹⁷⁶ Navode potvrđuje i izvještaj Ministarstva pravosuđa, prema kojem „predani su zatvori kotarskih i okružnih sudova Ministarstvu unutrašnjih poslova, koji će odsad vršiti nad njima vrhovnu upravu i nadzor“.¹⁷⁷

U dostupnim dokumentima pronalazimo tek parcijalne podatke o brojčanom stanju zarobljenika. Primjerice, u logoru Okružnog suda za Liku se na izdržavanju kazne u kolovozu nalazilo 57 osuđenika.¹⁷⁸ Karlovački okrug imao je „sasma moderan“ zatvor okružnog suda, u kojemu se u listopadu 1945. nalazilo devet kažnjnika.¹⁷⁹ S druge strane, zatvor Okružnog narodnog suda u Daruvaru bio je pretijesan za 73 osobe. „Uslijed prenatrpanosti i slabe ishrane izbio je u zatvoru pjegavac, te je obolilo 8 istraženika od kojih je jedan umro“.¹⁸⁰ Do studenog taj problem je riješen, pa izvještaji pohvaljuju „osiguranje [koje] vrši se po vojsci pravilno“.¹⁸¹ Zatvor Okružnog suda za biokovsko-neretvanski okrug preuzela je OZN-a, te su osuđeni na prisilni rad s lišenjem slobode upućivani u logor Vrana, a osuđenici koji nisu bili osuđeni na lišenje slobode svoj prisilni rad odrađivali su u radnoj četi okružnog NOO-a.¹⁸² Sličan problem bilježimo i na području Istre, gdje u svim gradovima zatvore dijele sudovi, OZN-a i NOO-i. U Labinu prostorije zatvora „mogu primiti 200 hapšenika u današnjem stanju, ali ne odgovaraju uslovima za zatvor“. Očekivano, postojeći kapaciteti zatvora bili su popunjeni.¹⁸³ Ni sud na Sušaku nema svoj

174 Isto, br. 4290/45, 4. kolovoza 1945.

175 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 269/45, 19. listopada 1945; Grzunov, „HR-DAPA-907 Okružni narodni sud za Istru“, 312.

176 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 279/45, 5. studenoga 1945.

177 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, 1945, br. 12597, 6. studenoga 1945.

178 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 164/45, 7. rujna 1945.

179 Isto, 242/45, 6. listopada 1945.

180 Isto, 282/45, 7. studenoga 1945.

181 Isto, 462/45, 5. prosinca 1945.

182 Isto, 192/45, 21. rujna 1945.

183 Isto, 347/45, 15. rujna 1945.

zatvor, pa brigu o tome vodi nadležni NO.¹⁸⁴ U prosincu javni tužitelj upozorava: „Danas je pitanje hitnog i pravilnog rješavanja mnogobrojnih zatvorskih predmeta naraslo do političkog problema (u Zagrebu u zatvorima Okružnog suda ima oko 700 zatvorenika, u Osijeku oko 400, u Slav. Brodu oko 250 itd)“. Za brzo rješavanje ovog pitanja zalagalo se i Ministarstvo pravosuđa.¹⁸⁵ Stoga ne čudi kako primjerice u Osijeku krajem 1945. navode: „da je sav rad krivičnog odeljenja [...] usmjeren na likvidaciju zatvora“.¹⁸⁶

Amnestija

Proglašenje Ukaza o općoj amnestiji i pomilovanju, od 3. kolovoza 1945.¹⁸⁷ prikazano je u javnosti kao čin oprosta i pokušaj da se pojedinci prepoznati kao zločinci ili u bilo kojem smislu opasni za novi poredak, uklope u društvo i daju svoj doprinos.¹⁸⁸ Primjerice, u Novoj Gradišci „amnestija je dobro odjeknula u narodnim slojevima [...] jer je obuhvatila mnogo ljudi [...] ali neki naši malobrojni ljudi, koji na tu stvar gledaju usko, gundaju što se zatvorenici puštaju na slobodu“.¹⁸⁹ No, izvještaj s područja Šibenika navodi kako „amnestija i pomilovanje nije najpovoljnije odjeknula u nekim djelovima našeg okruga“, pa se moralo uložiti znatne napore kako bi se narodu približila pozitivna strana ovog čina i kako bi ga on prihvatio.¹⁹⁰

Javni tužitelj Hrvatske zatražio je okružnicom od 13. kolovoza 1945. da mu se dostave statistički podaci o provedenoj amnestiji i pomilovanju.¹⁹¹ Unatoč traženju, brojni podaci o amnestiranim i pomilovanim osobama osuđenim pred okružnim sudovima u Hrvatskoj nisu cjeloviti. Tako za područje Karlovačkog okruga dokumenti navode 35 pomilovanih osoba.¹⁹² Ažurni su bili i na Baniji gdje je ukaz primijenjen u 104 slučaja.¹⁹³ Kod suda u Gospiću, amnestija i pomilovanje odnosili su se na 43 osobe. Narodni okružni sud u Šibeniku u svome izvještaju navodi kako su pomilovane i amnestirane 143 oso-

184 HDA, MP NRH, kut. 20, mjesečni izvještaji, bb. 15. rujna 1945.

185 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 356/45, 19. prosinca 1945; Kisić Kolanović, „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema“, 70.

186 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 360/45, 24. prosinca 1945.

187 HDA, MP NRH, kut. 2, okružnice, 1945, Br. 4526/1945; „Ukaz o općoj amnestiji i pomilovanju“, *Borba*, 5. 8. 1945, 4.

188 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 166/45, 3. rujna 1945.

189 Isto, 61/45, 15. kolovoza 1945.

190 Isto, 208/45, 25. rujna 1945.

191 Isto, 101/45, 13. kolovoza 1945.

192 Isto, 114/45, 27. kolovoza 1945.

193 Isto, 141/45, 29. kolovoza 1945.

be.¹⁹⁴ Okružni narodni sud za Zagreb amnestirao je i pomilovao ukupno 67 osoba. Uz ove podatke još više dolaze do izražaja brojke za područje Šibenika.¹⁹⁵ Brojčano slijede podaci za Srednjodalmatinski okrug koji su znato manji, pa se tako navodi svega 41 osoba na koju je primijenjen Ukaz.¹⁹⁶ Brojčani podaci za okrug Varaždin nisu dostavljeni, iako su više puta traženi od nadležnih, poglavito javnog tužitelja.¹⁹⁷ Ministarstvo pravosuđa upozorava i Okružni sud u Daruvaru da nije dostavio podatke, no bez ikakvog uspjeha.¹⁹⁸ Za područje Virovitice dostavljeni su podaci za vojni sud, sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba te okružno odjeljenje OZN-e. „Za okružni sud nismo dobili podatke, jer rad je u toku“.¹⁹⁹ Isti slučaj bio je kod okružnih sudova u Bjelovaru i Delnicama.²⁰⁰ Očekivano nedostaju i podaci Okružnog suda za Sušak.²⁰¹ Što se tiče Istre, ne postoje nikakvi konkretni podaci te javni tužitelj kritizira: „Izvjешten sam da su na osnovu ovog Ukaza pomilovani i mnogi teži krivci, a među njima i veliki broj Talijana, koji su bili osuđeni od vojnih sudova, dok se amnestija nije primijenila na veliki broj lakših krivaca, koje su sudili naši redovni sudovi.“²⁰² Činjenica je da na području Istre nije bilo ujednačenosti pri primjeni Ukaza. Najviše amnestija je podijeljeno pred vojnim sudovima – stoga ne čudi izrečena kritika.²⁰³ Sumarne brojke dostupne su u dokumentima Ministarstva pravosuđa, no s obzirom na njihove požurnice ni ovi podaci se ne mogu smatrati potpunima. Prema tabelarnim prikazima, pri okružnim sudovima na području Hrvatske amnestirano je 1.266 osoba, a pomilovano njih 390 – što ukupno čini brojku od 1.656 osoba.²⁰⁴

Nakon svega, sa sigurnošću možemo reći da amnestija i pomilovanje nisu u prvom redu predstavljali čin oprosta prema pojedincu, već je prije svega to bio politički čin koji je imao veliki značaj za institucije vlasti.²⁰⁵ Prema

194 Isto, 152/45, 30. kolovoza 1945.

195 Isto, 225/45, 28. rujna 1945.

196 Isto, 170/45, 6. rujna 1945.

197 Isto, 118/45, 20. kolovoza 1945.

198 HDA, MP NRH, kut. 5, povjerljivo, 371/1945.

199 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 122/45, 22. kolovoza 1945.

200 Isto, 128/45, 23. kolovoza 1945; Jan Horvatić, „Obračun s narodnim neprijateljem u Bjelovaru 1945. godine“, (magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2023), 72; HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 150/45, 30. kolovoza 1945.

201 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 178/45, 30. kolovoza 1945.

202 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 184/45, 27. rujna 1945; HDA, MP NRH, kut. 21, ORG O.S.U., 64/45.

203 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 347/45, 15. rujna 1945.

204 HDA, MP NRH, kut. 5, povjerljivo, 520/1945, 27. rujna 1945.

205 HDA, JT SRH, kut. 5, povjerljivi spisi, 115/45, 20. kolovoza 1945.

navodima nadležnih, veći dio osoba pozitivno je reagirao na „političko i odgojno djelovanje“ koje je bilo sastavni dio kazne.

Zaključak

Uspostava nove vlasti 1945. na ovim prostorima značila je i uspostavu novog poretka. Odgovorni su bili svjesni kako pri tome važnu sastavnicu ima sudstvo. Zbog toga je donošenje zakona i početak rada okružnih narodnih sudova popraćen jakom propagandom. U počecima mnoge okolnosti nisu išle u prilog okružnim sudovima. U prvom redu borili su se s formiranjem zakonodavnog okvira. Na tom polju najviše problema bilježimo na području Rijeke, koja je bila pod Vojnom upravom i na koju se nisu mogli primjenjivati novi zakoni. Iako je poslijeratno sudstvo u svom temelju narodno, te je stoga i očekivano da ga sačinjavaju ljudi iz svih slojeva društva, ovakvo načelo najčešće je imalo za posljedicu neutemeljene optužnice i presude. Nedovoljno pripremljen istražni materijal uzrokovao je pretrpanost istražnih zatvora. Prvotno, sav kadar okružnih sudova stavljen je na raspolaganje sudovima za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, čije je djelovanje bilo vremenski ograničeno i prije svega politički motivirano. U kaznenim predmetima okružni su sudovi najjači naglasak stavili na pitanje konfiskacije, te primjene Zakona o nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotazi. Kroz ove presude prvenstveno se utvrđivala politička utemeljenost optužnica, a tek onda kazneni element djela. Kroz konfiskacije osiguravala se značajna imovina za državni sektor, a primjena Zakona o nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotazi odnosila se na osobe sa znatnom imovinom. Od rujna, fokus se stavlja na primjenu Zakona o biračkim spiskovima, budući da u studenom 1945. kreće kampanja za izbore za Ustavotvornu skupštinu. Pred sam kraj godine, po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države, svi predmeti vojnih sudova i okružnih odjeljenja OZN-e prešli su u nadležnost redovnih sudova. Istovremeno je vidljiv i porast broja građanskih predmeta. Iz navedenog može se zaključiti kako se početkom 1946. barem načelno planirao prelazak na „mirnodopsko“ sudovanje. Proglašenje Ukaza o amnestiji i pomilovanju iz kolovoza 1945. bio je veliki zalog za političku izgradnju zemlje koja je shvaćala da se stanje sa zatvorima, logorima i sudovima mora staviti pod kontrolu. Trebalo je teret ratnih događanja zamijeniti drugim političkim interesima, no tek nakon što su se narodni sudovi pokazali kao ključne institucije i za borbu protiv kontrarevolucionarnih snaga.

Rezime

Organizacija pravosuđa bila je od iznimne važnosti pri uspostavi novog poretka u Hrvatskoj 1945. godine. Paralelno s organiziranjem sudova formirao se i zakonodavni okvir. Poslijeratno narodno sudstvo borilo se s nedostatkom kvalificiranog kadra, što je rezultiralo neutemeljenim presudama. Po pitanju kaznenih predmeta, okružni sudovi u Hrvatskoj najveći naglasak su stavili na pitanje konfiskacije, te na primjenu zakona o nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotaži. Kroz ove presude prvenstveno se utvrđivala politička utemeljenost optužnica, a nakon toga kazneni element djela. Kroz konfiskacije osiguravala se značajna imovina za državni sektor. Od rujna, fokus se stavlja na primjenu zakona o biračkim spiskovima, pošto kreće kampanja za izbore za Ustavotvornu skupštinu. Pred kraj godine, po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države, svi predmeti vojnih sudova i okružnih odjeljenja OZN-e prešli su u nadležnost redovnih sudova. Kroz rad narodnih sudova jasno se očituje diskontinuitet u postavljanju zadataka državnopravne izgradnje u Hrvatskoj 1945. Pri tome je podržavan koncept političke svijesti i revolucionarne legitimnosti, što je značilo da se zakon nije morao primjenjivati formalno.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 49, Ministarstvo pravosuđa Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije; Fond 507, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
- Državni arhiv u Gospiću. Fond 43, Sud za zaštitu nacionalne časti za okrug Liku – Gospić
- Državni arhiv u Zagrebu. Fond 1216, Okružni narodni sud za grad Zagreb (1945. – 1949.)
- Hrvatski državni arhiv: Fond 290, Ministarstvo pravosuđa Narodne Republike Hrvatske; Fond 421, Javno tužilaštvo Socijalističke Republike Hrvatske
- *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, prir. Zdravko Dizdar i drugi. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005.
- *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, sv. 2: *Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. Vladimir Geiger i drugi. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.
- *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, sv. 3: *Zagreb i središnja Hrvatska*, prir. Vladimir Geiger i drugi. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2008.

- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom II, knj. 13: *Dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije*, prir. Milovan Dželebdžić. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1982.
- *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1944 (Od 10. svibnja do 31. prosinca)*, ur. Hodimir Sirotković. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1975.
- Bavcon, Ljubo. *Kazneno-pravna zaštita države i njenog društvenog uređenja*. Zagreb: Globus, 1988.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Čulinović, Ferdo. „Izgradnja novog jugoslavenskog sudstva u tečaju oslobodilačkog rata: (prilog sakupljanju građe za historiju narodne vlasti u Jugoslaviji)“. *Istorijsko-pravni zbornik* 1/1949, 5–36.
- Čulinović, Ferdo, Leo Geršković. „Smjernice našeg zakonodavstva“. *Spomenica Prvog kongresa pravnika antifašista Hrvatske, Glina 12. – 14. kolovoza 1944*, Zbornik radova, ur. Hodimir Sirotković, 178–181. Zagreb: Savez društva pravnika Hrvatske, 1974.
- Faletar, Tomislav. „Stvaranje novog političkog sustava u Kotaru Bjelovar nakon završetka II. svjetskog rata – izbori za Ustavotvornu skupštinu DFF 1945. godine na području izbornog okruga Bjelovar“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru* 13/2019, 45–85.
- Geršković, Leon. *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*. Beograd: Odbor za objavljivanje predavanja na pravnom fakultetu, 1946.
- Gojković, Miloš. *Istorija jugoslovenskog vojnog pravosuđa*. Beograd: Vojska, 1999. (Cyrillic)
- Grahek Ravančić, Martina. „Institucija javnog tužitelja u Hrvatskoj nakon završetka Drugoga svjetskoga rata“. *Dileme: Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine* 1/2022, 43–75.
- Grahek Ravančić, Martina. “The functioning of the tribunals for the protection of the national honour of the Croats and Serbs in Croatia in 1945“. *Review of Croatian History* 1/2016, 129–154.
- Grzunov, Gordan. „HR-DAPA-907 Okružni narodni sud za Istru (Tribunale del popolo per l’Istria) 1945./1949. [1950.] Sumarni inventar“. *Vjesnik Istarskog arhiva* 18/2011, 271–327.
- Horvatić, Jan. „Obračun s narodnim neprijateljem u Bjelovaru 1945. godine“. Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2023.

- Jura, Ana. „Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista *Vjesnik*, svibanj – kolovoz 1945. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 1/2012, 53–76.
- Jurčević, Josip, Ivanda Katica. „Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća“. *Društvena istraživanja* 4-5/2006, 891–915.
- Kalodera, Marko. *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.
- Kisić Kolanović, Nada. „Neki aspekti razvoja prava na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1943–1945. godine. U povodu 45. godišnjice ZAVNOH-a“. *Časopis za suvremenu povijest* 3/1987, 1–24.
- Kisić Kolanović, Nada. „Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945. – 1952. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 1/1992, 49–99.
- Lapenna, Ivo. *Zbornik zakona, uredaba i naredaba*. Zagreb: Narodne novine, Službeni list Federalne Hrvatske, 1945.
- Legradić, Rudolf, Mirko Besarović. *Narodni sudovi i javno tužništvo u novoj Jugoslaviji*. Beograd: Udruženje pravnika FNRJ, 1948.
- Mikola, Milko. „Povojne nasilne razlastitve premoženja v Sloveniji“. *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990*, Zbornik radova, ur. Drago Jančar, 53–64. Ljubljana: Nova revija, 1998.
- Milićević, Nataša. *Jugoslovenska vlast i srpsko građanstvo 1944–1950*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009. (Cyrillic)
- Novak, Božidar, Vladimir Stopar. *Vjesnik jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske 1941. – 1945.* (izbor – tom I). Zagreb: Vjesnik, 1970.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.
- Spehnjak, Katarina. „Funkcioniranje ‘plebiscitarne demokracije’ u Hrvatskoj 1945. – 1952. (Izborni aspekt organizacije legitimacijskog procesa)“. *Časopis za suvremenu povijest* 1-3/1991, 215–242.
- Spehnjak, Katarina. „Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja U Hrvatskoj 1945. – 1952.“. *Časopis za suvremenu povijest* 2-3/1993, 165–181.
- Šnuderl, Makso. *Materialno kazensko pravo v Narodnoosvobodilni vojni Slovenije*. Ljubljana: Novi svet, 1947.
- Vodušek Starič, Jera. „Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu“. *Prispevski za novejšo zgodovino* 1-2/1992, 139–154.
- *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*
- *Vjesnik*

Summary

Martina Grahek Ravančić

ORGANIZATION, TASKS AND WORK OF THE PEOPLE'S DISTRICT COURTS IN CROATIA IN 1945

Abstract: This paper analyzes the establishment, tasks, and operations of people's district courts in Croatia in the aftermath of the World War II. Their activities are examined within the context of the circumstances surrounding the creation of the legal-normative framework of the new state. The functioning of these courts reflects the importance of the new legal system, authority, and legality of the new political and social order. People's district courts in the course of their work had to cooperate with other authorities, primarily public prosecutors, OZN (Department for People's Protection), and others. Therefore, the research of the people's district courts' activities also provides an insight into the operations of related institutions in post-war Croatia.

Keywords: courts, organization, work, Croatia, Yugoslavia, 1945

The organization of the judiciary was of exceptional importance during the establishment of a new order in Croatia in 1945. The introduction of new laws and the commencement of district courts' operations were accompanied by an effective propaganda. Simultaneously with the establishment of the courts, a new legislative framework was formed. In this respect, significant problems arose in the city of Rijeka, as it was under military administration, and therefore in this area the new laws could not be applied. While the post-war judiciary was fundamentally popular, it struggled with the lack of qualified personnel, resulting in unfounded indictments and verdicts. Regarding criminal cases, the district courts in Croatia prioritized the issue of confiscation and the application of the Law on illegal speculation and economic sabotage. These verdicts and indictments were primarily politically determined, and the criminal element of the committed crime was of lesser importance. Through confiscations significant assets were secured for the State. Starting from September 1945, the courts focused on the implementation of the Law on electoral rolls, as the campaign for the elections to the Constituent Assembly was underway. Towards the end of the year, as per the Law on crimes against the people and the state,

all the cases of the military courts and district divisions of OZN (Department for People's Protection) were transferred to the jurisdiction of regular people's courts. It can be concluded that at the beginning of 1946, at least in principle, the transition to a "peacetime" jurisdiction was set to begin. The work of district people's courts played a vital role in the distribution of "justice at the first instance". In doing so, they supported the concept of *political consciousness* and *revolutionary legitimacy*, which meant that the Law did not have to be applied formally. The carefully planned system of courts, their tasks and implementation indicate that the communist government systematically organized key institutions to combat counter-revolutionary forces.